

ಪೃಥಗೇವ ಚ ವಾಕ್ಯತ್ವಂ ಪೃಥಗನ್ವಯತೋ ಭವೇತ್ |
ಅವಾಂತರತ್ವಾದ್ ವಾಕ್ಯಾನಾಂ ವಾಕ್ಯಭೇದೋ ನ ದೂಷಣಮ್ ||

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ :

ಪೃಥಕ್ = 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ಅನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದೊಂದು ಪದಗಳಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೇ, ಅನ್ವಯತಃ = 'ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಂದಿಗೆ ಅನ್ವಯ ಮಾಡುವುದರಿಂದ, ಪೃಥಗೇವ = ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೇ, 'ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ, ಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ, ಅನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೂರು, ವಾಕ್ಯತ್ವಂ = ವಾಕ್ಯವು, ಭವೇತ್ = ಆಗುತ್ತದೆ.

ವಾಕ್ಯಾನಾಂ = ಈ ಮೂರು ವಾಕ್ಯಗಳೂ, ಅವಾಂತರತ್ವಾದ್ = ಅವಾಂತರ ವಾಕ್ಯಗಳಾದುದರಿಂದ, ವಾಕ್ಯಭೇದಃ = ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು, ನ ದೂಷಣಂ = ದೋಷವಲ್ಲ.

ಭಾವಾರ್ಥ :

ಇದುವರೆಗೆ ವೇದಗಳ ಗುರಿ ಕಾರ್ಯವಲ್ಲ; ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದೇ ವೇದದ ಉದ್ದೇಶ ಎಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಬರಬಹುದಾದ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದ ದೋಷವೊಂದಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ-

ಅನೇಕ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಬರುವಾಗ ವೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಇದು ವೇದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ನಿಯಮ. 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ಅನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬ ಉಪನಿಷತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದೇ ಗುರಿಯಾದರೆ 'ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ, ಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ, ಅನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ಮೂರು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ವೈದಿಕನಿಯಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧ, ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪ.

ಈ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ಸಮಾಧಾನ- ವಾಕ್ಯಗಳು ಎಷ್ಟೇ ಆದರೂ ಆ ಎಲ್ಲ ವಾಕ್ಯಗಳ ಉದ್ದೇಶ ಒಂದೇ ಆಗಿರಬೇಕು ಎಂದಿಷ್ಟೇ ನಿಯಮದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಮೂರಾದರೂ ಆ ಮೂರೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಉದ್ದೇಶ ಒಂದೇ- ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಭೇದವು ದೋಷವಲ್ಲ.

ಅಂಗೀಕೃತತ್ವಾದಪಿ ತೈಃ ಪದಾನಾಂ ಚ ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್ |
ಕ್ರಿಯಾಪದೇನಾನ್ವಯಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಭೇದೋ ಹಿ ದೂಷಣಮ್ ||

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ :

ತೈಃ = ಮೀಮಾಂಸಕರಿಂದಲೂ, ಪದಾನಾಂ = 'ಅರುಣಯಾ ಏಕಹಾಯಿನ್ಯಾ ಪಿಂಗಾಕ್ಷ್ಯಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ, ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್ = ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೇ, ಕ್ರಿಯಾಪದೇನ = 'ಕ್ರೀಣಾತಿ' ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದದೊಂದಿಗೆ, ಅನ್ವಯಸ್ಯ = ಅನ್ವಯವು, ಅಂಗೀಕೃತತ್ವಾತ್ = ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ, ವಾಕ್ಯಭೇದಃ = ವಾಕ್ಯಭೇದವು, ದೂಷಣಂ = ದೋಷವು (ಆದೀತು).

ಭಾವಾರ್ಥ :

ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ವಾಕ್ಯಭೇದ ದೋಷವನ್ನು ಆರೋಪಿಸುವ ಮೀಮಾಂಸಕರು ತಾವೂ ಕೆಲವೆಡೆ ಈ ರೀತಿಯ ವಾಕ್ಯಭೇದವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ-

ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಖರೀದಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ವೇದವು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಸಿದೆ- 'ಅರುಣಯಾ ಏಕಹಾಯಿನ್ಯಾ ಪಿಂಗಾಕ್ಷ್ಯಾ ಗವಾ ಸೋಮಂ ಕ್ರೀಣಾತಿ' ಎಂದು. 'ಕೆಂಪಾದ, ಮೆಳ್ಳುಗಣ್ಣಿನ ಒಂದು ವರ್ಷದ ಹಸುವನ್ನು ನೀಡಿ ಸೋಮವನ್ನು ಖರೀದಿಸಬೇಕು' ಹೀಗೆ ಅದರ ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲ ಹಸು ಇಂತಹ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಲೇಬೇಕು, ಬೇರೆ ವಿಧದ ಹಸುವನ್ನು ಖರೀದಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬಾರದು ಎಂಬ ನಿರ್ಬಂಧಕ್ಕಾಗಿ ಮೀಮಾಂಸಕರು ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪದಗಳಿಗೂ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ- 'ಅರುಣಯಾ ಕ್ರೀಣಾತಿ, ಏಕಹಾಯಿನ್ಯಾ ಕ್ರೀಣಾತಿ, ಪಿಂಗಾಕ್ಷ್ಯಾ ಕ್ರೀಣಾತಿ...' ಎಂದು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದಾಗ ವಾಕ್ಯಗಳು ಅನೇಕವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದರೂ ಆ ಎಲ್ಲ ವಾಕ್ಯಗಳ ಉದ್ದೇಶ ಒಂದೇ. 'ಸೋಮದ ಖರೀದಿ'. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಭೇದದೋಷವಲ್ಲ, ಎನ್ನುವ ಅವರೂ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ನೀಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆ 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ....' ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ವಾಕ್ಯಭೇದ ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬಹುದು.

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ವಿರೋಧೇ ತು ಗೌಣಾರ್ಥಸ್ಯಾಪಿ ಸಂಭವಾತ್ |
ಅತಾತ್ಪರ್ಯಂ ಪದಾರ್ಥೇಽಪಿ ನ ಕಲ್ಪ್ಯಮವಿರೋಧತಃ ||

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ :

'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಮುಂತಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿವಿರೋಧೇ ತು = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೇ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿರೋಧ ಬಂದಾಗ, ಗೌಣಾರ್ಥಸ್ಯಾಪಿ = ಅಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವೂ, ಸಂಭವಾತ್ = ಆಗಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ, ಅವಿರೋಧತಃ = ಯಾವ ಬಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲದುದರಿಂದ,

ಪದಾರ್ಥೇಪಿ= ಸತ್ಯ-ಜ್ಞಾನಾದಿ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ, ಅತಾತ್ಪರ್ಯಂ= ತಾತ್ಪರ್ಯ ಇಲ್ಲವೆಂದು, ನ ಕಲ್ಪ್ಯಂ= ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಭಾವಾರ್ಥ :

‘ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ಅನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ’ ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದರೆ ಬರಬಹುದಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸಲಾಗಿದೆ.

‘ಇಂತಹ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮನು ಜ್ಞಾನರೂಪ, ಅನಂತ, ಆನಂದರೂಪ ಎಂದೆಲ್ಲ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದರೆ ಜೀವ. ಜೀವರಾದ ನಮಗೆ ಆನಂದರೂಪದ ಅನುಭವವಿಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುವ ತತ್ತ್ವವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಯಿತು.’

ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಜೀವನೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವ ‘ತತ್ತ್ವಮಸಿ’ ಶ್ರುತಿಗೆ ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ತಿಳಿಯುವ ಅರ್ಥ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಜೀವ ಎಂಬ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡದೆ ‘ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ ಜೀವ’ ಎಂದು ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಅಭೇದವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಜೀವ ಬೇರೆ; ಬ್ರಹ್ಮ ಬೇರೆ. ಬ್ರಹ್ಮ ಆನಂದರೂಪ. ಜೀವ ಅವನಂತೆ ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಆನಂದರೂಪನಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

‘ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗಲೂ ವಿರೋಧವಿದೆ- ‘ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ ಜೀವ’ ಎಂದಾಗ ಆನಂದರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ ಜೀವನೂ ಆನಂದರೂಪನೇ ಆಗಿರಬೇಕು. ಆದರೆ, ನಾವು ಆನಂದಸ್ವರೂಪರು ಎಂಬ ಅನುಭವವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುನಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದ ವಿರೋಧ ವೇದಕ್ಕೆ ಇದ್ದೇ ಇದೆ.’

ಈ ಆಕ್ಷೇಪವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ ನಾವೂ ಆನಂದರೂಪರಾಗಿದ್ದರೂ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಂತಹ ಆನಂದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯೆಯ ಅವರಣವಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾದ ದುಃಖದ ಅನುಭವವೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಆನಂದದ ಅನುಭವವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣದಿಂದ ಜೀವನು ಆನಂದರೂಪನೇ ಅಲ್ಲ, ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು.

ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಅನಂತ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅತೋ ಜ್ಞಾನಫಲಾನೈವ ಕರ್ಮಾಣಿ, ಜ್ಞಾನಮೇವ ಹಿ |

ಮುಖ್ಯಪ್ರಸಾದದಂ ವಿಷ್ಣೋರ್ಜಿಜ್ಞಾಸಾಯಾಶ್ಚ ತದ್ಭವೇತ್ |

ಕರ್ತವ್ಯಾ ತೇನ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಶ್ರುತಿಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಯೋಗತಃ ||

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ :

ಅತಃ= ಆದ್ದರಿಂದ, ಕರ್ಮಾಣಿ= ವೇದೋಕ್ತ ಕರ್ಮಗಳು, ಜ್ಞಾನಫಲಾನಿ= ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ, ಹಿ= ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಜ್ಞಾನಮೇವ= ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನವೇ, ವಿಷ್ಣೋಃ= ಭಗವಂತನ, ಮುಖ್ಯಪ್ರಸಾದದಂ= ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಮಹಾಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವುದೋ, ಹಾಗೂ, ತತ್= ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನವು, ಜಿಜ್ಞಾಸಾಯಾಃ= ಶ್ರವಣ, ಮನನಗಳಿಂದಲೇ, ಭವೇತ್= ಬರುವುದೋ, ತೇನ ಚ= ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ, ‘ಅತಃ’ ಶ್ರುತಿಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಯೋಗತಃ= ಸೂತ್ರದ ‘ಅತಃ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ವೇದಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ತಾತ್ಪರ್ಯ’ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಆ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೂ, ಜಿಜ್ಞಾಸಾ= ಬ್ರಹ್ಮವಿಚಾರವು, ಕರ್ತವ್ಯಾ= ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕು.

ಭಾವಾರ್ಥ :

ಹಿಂದೆ ಮಾಯಾವಾದದ ವಿಮರ್ಶೆ ನಡೆಸುತ್ತಾ ‘ಯೋಗಶ್ಚ ಸ್ಯಾತ್ ಮಹಾಫಲೇ’ ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಅದರ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಇದುವರೆಗಿನ ವಿಚಾರ ಸೂತ್ರದ ‘ಅತಃ’ ಶಬ್ದದ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಎಂದೂ ಇಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಮಾಯಾವಾದದಂತೆ ವೇದಗಳನ್ನು ಎರಡು ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿ ಒಂದು ಭಾಗಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯವಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಸುಖಗಳಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯ; ಮತ್ತೊಂದು ಭಾಗಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಜನ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಎಂದು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಅನುಚಿತ. ಅಥವಾ ಮೀಮಾಂಸಕರು ಹೇಳುವಂತೆ ಸಮಗ್ರ ವೇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮದಲ್ಲೇ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಎನ್ನುವುದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಕರ್ಮಕಾಂಡವು ಅಂತಃಕರಣಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ವಿವಿಧ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಕಾಂಡ ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸಮಗ್ರ ವೇದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸುವುದೇ ಉದ್ದೇಶ.

ಹೀಗೆ ಕರ್ಮದಿಂದ ಅಂತಃಕರಣಶುದ್ಧಿ. ಶುದ್ಧವಾದ ಅಂತಃಕರಣದಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ (ಶ್ರವಣ, ಮನನ, ಧ್ಯಾನ). ಅದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಪರೋಕ್ಷ. ಅದರಿಂದ ಪ್ರಸಾದ. ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಮೋಕ್ಷ. ಹೀಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಫಲವೂ ಇದೆ. ವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ, ಜೀವಭಿನ್ನನಾದ ವಿಷ್ಣುವು ವಿಷಯನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

ಸೂತ್ರದ ‘ಅತಃ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ಶ್ರುತಿಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಯೋಗತಃ’ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ತಿಳಿಸಿದೆ. ‘ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೂ ವೇದವು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲು ಬಾಧಕವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ’ ಎಂದು ‘ಅತಃ’ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ.

ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಸಮರ್ಥನೆ

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಚ್ಚ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಸ್ವತಃ ಏವಾಗಮಸ್ಯ ಹಿ ||

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ :

ಚ= ಮತ್ತು, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವತ್= ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ-ಅನುಮಾನಗಳಂತೆ, ಆಗಮಸ್ಯ= ಶಬ್ದಕ್ಕೂ, ಸ್ವತಃ ಏವ= ಅರ್ಥದೊಂದಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದಾಗಿಯೇ, ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ= ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿದೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ :

ಯಾವ ವಾಕ್ಯವೂ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ. ಅಂದಮೇಲೆ ವೇದವೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರದು, ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ನ್ಯಾಯಸುಧಾದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಶಬ್ದವು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರದು ಎನ್ನಲು ಹೇಳಬಹುದಾದ ಕಾರಣಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ.

1. ಪ್ರಮಾ= ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನ. ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದು ಪ್ರಮಾಣ. ಆದರೆ, ವಾಕ್ಯವು ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇ ಆಗಲಾರದು. ಹಾಗಾಗಬೇಕಾದರೆ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗಲೆಲ್ಲ ಜ್ಞಾನ ಬರಬೇಕು. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಕೇಳಿಸಿಕೊಂಡರೂ (ಭಾಷೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ) ಜ್ಞಾನ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಬ್ದವು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಲಾರದು.

ಈ ಆಕ್ಷೇಪ ಸರಿಯಲ್ಲ. ನಮಗೆ ಕಣ್ಣು ಸರಿಯಾಗಿ ಇದ್ದರೂ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಜ್ಞಾನ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಣ್ಣಿಗೂ ವಸ್ತುವಿಗೂ ಸಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಆ ಸಂಪರ್ಕವಿದ್ದರೂ ಮನಸ್ಸು ಬೇರೇನನ್ನೋ ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಜ್ಞಾನ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಕಣ್ಣು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇ ಅಲ್ಲ ಎನ್ನಲಾದೀತೇ? ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂಪರ್ಕ, ವಿಷಯದ ಸಂಬಂಧಗಳಿದ್ದಾಗ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಜ್ಞಾನ ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ವಾಕ್ಯ ಕೇಳಿದಾಗ, ಆ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥ ತಿಳಿದಿದ್ದಾಗ ಜ್ಞಾನ ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಂತೆ ವಾಕ್ಯವೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲು ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ.

2. ವಾಕ್ಯವು ತಿಳಿಸಿಕೊಡಬೇಕಾದ ವಿಷಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮತ್ತು ಪರೋಕ್ಷ ಎಂದು ವಿಷಯಗಳು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿವೆ. ಮಡಿಕೆ, ಕುಡಿಕೆ ಮೊದಲಾದವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಳು. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಕಾಣದ ಗುರುತ್ವವೇ (ಭಾರ) ಮೊದಲಾದವು ಪರೋಕ್ಷಗಳು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿವೆ. ಪರೋಕ್ಷವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಅನುಮಾನವಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಶಬ್ದದ (ವಾಕ್ಯದ) ಅಗತ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.

ಈ ಆಕ್ಷೇಪವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಕಣ್ಣು ಪ್ರಮಾಣವೆನಿಸಲಾರದು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಕಿವಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿವೆ. ಪರೋಕ್ಷವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಅನುಮಾನವಿದೆ. ಕಣ್ಣಿನ ಅಗತ್ಯವೇನು? ಕಿವಿಯಿಂದ ಶಬ್ದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ನಾಲಿಗೆಯಿಂದ ರುಚಿ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಬಣ್ಣವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಕಣ್ಣೇ ಬೇಕು, ಎನ್ನುವುದಾದರೆ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಷಯಗಳ ಜ್ಞಾನ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನುಮಾನದಿಂದ ಪರೋಕ್ಷವಾದ ಕೆಲವು ವಸ್ತುಗಳು ತಿಳಿಯುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಇಂದ್ರಿಯ-ಅನುಮಾನಗಳಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲಾಗದ ಪುಣ್ಯ-ಪಾಪ, ಸ್ವರ್ಗ-ನರಕಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಶಬ್ದವೇ (ವೇದ) ಬೇಕು, ಎನ್ನುವ ಸಮಾಧಾನ ಇಲ್ಲೂ ಸಮಾನ. ಹೀಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದಾದರೆ ಆಗಮವೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಬಹುದು.

3. ಹೊಗೆಯ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬೆಂಕಿಯ ಜ್ಞಾನ ಬರುತ್ತದೆ. ಬೆಂಕಿಯ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದು ಹೊಗೆಯಲ್ಲ. ಹೊಗೆಯ ಜ್ಞಾನ. ಹೀಗೆ ಒಂದು ಜ್ಞಾನವು ಇನ್ನೊಂದು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಶಬ್ದವು ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದುದಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದು ಯಾವುದೇ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗಲಾರದು.

ಈ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೂ ಇಲ್ಲೇ ಉತ್ತರವಿದೆ- ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ ಮುಂತಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕಗಳಲ್ಲ. ಆದರೂ ಅವುಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಶಬ್ದವೂ ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅದರಿಂದ ಜ್ಞಾನ ಬರಲು ಏನು ತೊಂದರೆ?

ವಸ್ತುತಃ ಶಬ್ದವು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಲ್ಲ. ಶಬ್ದದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅರ್ಥದ ಜ್ಞಾನ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಧೂಮಜ್ಞಾನದಂತೆ ಶಬ್ದದ ಜ್ಞಾನವೇ ಪ್ರಮಾಣ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಆಕ್ಷೇಪವೇ ದುರ್ಬಲವಾದುದು.

4. ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಅದರಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಏನು ಸಂಬಂಧ? ಬಟ್ಟೆಗೂ ನಮ್ಮ ಶರೀರಕ್ಕೂ ಸಂಯೋಗವಿರುವಂತೆ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲ. ಶಬ್ದ ಎಲ್ಲೋ ಇದ್ದರೆ ಅದರ ಅರ್ಥ ಮತ್ತೆಲ್ಲೋ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಬಟ್ಟೆ ಮತ್ತು ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಬಣ್ಣಗಳಿಗಿರುವಂತೆಯೂ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ಶಬ್ದವು ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾರದು.

ಈ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರ- ಒಂದು ವಸ್ತುವು ತಣ್ಣಗಿದೆಯೋ ಬಿಸಿಯಿದೆಯೋ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಅದನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ ನೋಡಬೇಕು. ಆದರೆ, ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಬಣ್ಣವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ತಗುಲಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ, ಧೂಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಹ್ನಿಯ ಜ್ಞಾನ ಬರಬೇಕಾದರೆ ಧೂಮ-ವಹ್ನಿಗಳಿಗೆ ಸಂಯೋಗವಿರಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. 'ವ್ಯಾಪ್ತಿ' ಸಂಬಂಧವಿರಬೇಕು. ಅಂತೆಯೇ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅರ್ಥ ತಿಳಿಯುವುದಂತೂ

ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನುಭವಿಸಿದ್ದವಾಗಿರುವಾಗ ಶದ್ಧಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಏನಾದರೊಂದು ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಲೇಬೇಕು. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಅನುಭವಿಸಿದ್ದವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗದು. ಆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು 'ಶಕ್ತಿ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ಇದೆ. ಅದೇ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳ ಸಂಬಂಧ. ಹೀಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಂತೆ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಅರ್ಥಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಶಬ್ದವು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ.

5. ಆದರೂ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಏನಾದರೂ ಹೇಳಿದರೆ ಅದರಿಂದ ಬರುವ ಜ್ಞಾನ ಸರಿಯಾದರೂ ಸುಳ್ಳಾಗಾರ ಹೇಳಿದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಶಬ್ದದಿಂದ ಜ್ಞಾನ ಬರಬಹುದಾದರೂ ಬಂದ ಜ್ಞಾನ ಸರಿಯೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ.

ಈ ಆಕ್ಷೇಪವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಕಣ್ಣಿನಿಂದಲೂ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನ ಬರುತ್ತದೆ; ಮತ್ತೆ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ತಪ್ಪು ತಿಳುವಳಿಕೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಬಂದ ಜ್ಞಾನವೆಲ್ಲವೂ ತಪ್ಪು ಎಂದೇನೂ ಹೇಳಲಾಗದು. ದೋಷವಿದ್ದರೆ ಜ್ಞಾನ ತಪ್ಪು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸರಿ. ಅದರಂತೆ ಶಬ್ದವೂ. ಸರಿಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಹೇಳಿದ ಶಬ್ದ ಸರಿ; ಮೋಸಗಾರ ಹೇಳಿದ ಮಾತು ತಪ್ಪು.

ಹೀಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೂ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಯಾವುದೇ ವಿಧದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ.

ಇತರ ಶಬ್ದಗಳು ಪ್ರಮಾಣಗಳಾದರೂ ವೇದವು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರದು. ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳು ಸುಳ್ಳಾಗಿವೆ. ವೇದ 'ಕಾರೀರಿಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಮಳೆ ಬರುತ್ತದೆ' ಎನ್ನುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅಂತಹ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಮಳೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. 'ಪುತ್ರಕಾಮೇಷ್ಟಿಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಮಕ್ಕಳಾಗುತ್ತವೆ' ಎಂದು ವೇದ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಹಾಗಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ವೇದ ಹೇಳಿದ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳು ಸುಳ್ಳಾದುದರಿಂದ ಅದು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಬೇಕಾದರೆ ಇಂತಹ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳು ಸುಳ್ಳಾಗಿವೆ. ಅಂದಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಸಮಗ್ರವೇದವೂ ಏಕೆ ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗಬೇಕು? ಕಣ್ಣು ಕೆಲವೊಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪು ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡಿದರೂ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಬರುವ ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಗಳು ತಪ್ಪೆನ್ನಲಾದೀತೇ?

ಅಲ್ಲದೆ, ಪುತ್ರೇಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದಾಗ ದಶರಥನಿಗೆ ಮಕ್ಕಳಾಗಿವೆ. ನಮಗಾಗಿಲ್ಲ. ಅಂದಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ವೇದವೇ ಸುಳ್ಳೋ? ನಾವು ಮಾಡಿದ ಯಾಗದಲ್ಲೇ ಏನಾದರೂ ನ್ಯೂನತೆ ಇದೆಯೋ? ಹೀಗೆ ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು? ಆದ್ದರಿಂದ ವೇದವನ್ನು ಅಪ್ರಮಾಣ ಎಂದು ದೃಢವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ವತಸ್ತ್ವ

ಹೋಗಲಿ, ವೇದ ಅಪ್ರಮಾಣ ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಲಾಗದಿದ್ದರೂ ಅದು ಪ್ರಮಾಣ ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸುವುದು ಹೇಗೆ? ಅದಕ್ಕೂ ಇದೇ ಸಮಾಧಾನ-

ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಂದ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಮುಂದೆ ದೊಡ್ಡ ಆನೆ ಇದ್ದರೆ 'ಇದು ಆನೆ' ಎಂದು ಜ್ಞಾನ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನವು ಸರಿಯೋ ತಪ್ಪೋ? ಎಂಬ ಸಂದೇಹ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಬಂದ ಜ್ಞಾನವು ಸರಿಯಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿಯಮ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಮಬ್ಬ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಕಂಬವನ್ನು ನೋಡಿ 'ಕಳ್ಳೆ' ಎಂದು ತಿಳಿದು ಹೆದರುತ್ತೇವೆ. ಹೀಗೆ ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನೇ ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಸಹಜ ಸ್ವಭಾವದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಕಾರಣವಿಶೇಷದಿಂದ ತಪ್ಪು ತಿಳುವಳಿಕೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಅದರಂತೆ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಮೋಸಗಾರ ಹೇಳಿದಾಗ ತಪ್ಪು ತಿಳುವಳಿಕೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ 'ಜ್ಞಾನ ಬಂದಿದೆ' ಎಂಬ ಪರಿಜ್ಞಾನ ಬಂದಾಗ 'ಈ ಜ್ಞಾನವು ಸರಿಯಾದುದು' ಎಂಬ ತಿಳುವಳಿಕೆಯೂ ಬರುವುದು ಸಹಜ. ಸಂದರ್ಭವಿಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬಂದ ಜ್ಞಾನದ ಬಗ್ಗೆ ಸಂಶಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ವತಸ್ತ್ವ. ಆದ್ದರಿಂದ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನ ಬರುವುದಾದರೆ ಆ ಜ್ಞಾನ ಸರಿಯಾದುದೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ನಂಬಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ ರಚಿಸಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ.

ಅನವಸ್ಥಾನ್ಯಥಾ ಹಿ ಸ್ಯಾತ್ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ತಥಾನ್ಯತಃ ||

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ :

ಅನ್ಯಥಾ= ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ವತಸ್ತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ, ಅನವಸ್ಥಾ= ಅನವಸ್ಥಾ ದೋಷವು, ಸ್ಯಾತ್= ಬಂದೀತು, ತಥಾ= ಮತ್ತು, ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ= ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು, ಅನ್ಯತಃ= ಇತರ ಕಾರಣಗಳಿಂದ, ಸ್ಯಾತ್= ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ :

'ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಸ್ವತಃ, ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಪರತಃ' ಎಂದು ದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತ. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ನಮಗೆ ಬರುವ ಜ್ಞಾನವು ಸರಿಯೋ ತಪ್ಪೋ ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಲು ನಾವು ಇತರ ಕಾರಣವನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕಿಲ್ಲ. 'ಜ್ಞಾನ ಬಂದಿದೆ' ಎಂದು ತಿಳಿದಾಗಲೇ 'ಈ ಜ್ಞಾನ ಸರಿಯಾದುದು' ಎಂದೂ ತಿಳಿದಿರುತ್ತದೆ.

ಜ್ಞಾನ 'ಅಂತಃಕರಣ' ಎಂಬ ತತ್ತ್ವದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಪರಿಣಾಮ. ಅಂತಹ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದು ಸಾಕ್ಷಿ. ಸಾಕ್ಷಿ ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ನಮ್ಮ ಆತ್ಮ. ಅದೇ ತನ್ನ ಮುಂಭಾಗದ ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಗುರುತಿಸುತ್ತದೆ. ಅದು ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಗುರುತಿಸುವಾಗ 'ಅದು ಸರಿಯಾಗಿದೆ' ಎಂದೇ ಗುರುತಿಸುತ್ತದೆ. ತಾನು ತಿಳಿದ ಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದು ಸಾಕ್ಷಿಯ ಸಹಜ ಶಕ್ತಿ. ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ದೋಷವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ಅದು ತನ್ನ ಮುಂದಿನ ಜ್ಞಾನ ಅಯಥಾರ್ಥ ಎಂದು ಗುರುತಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ತಿಳಿಯಲು ಇತರ ಯಾವ ಸಹಕಾರದ ಅಗತ್ಯವೂ ಸಾಕ್ಷಿಗೆ ಇಲ್ಲ. ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಮಾತ್ರ ದೋಷದ ಸಹಕಾರ ಸಾಕ್ಷಿಗೆ ಬೇಕು.

ಅದರಂತೆ, ಕಣ್ಣು ತನ್ನ ಸಹಜ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನೇ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ 'ಪಿತ್ತ' ದೋಷವಿದ್ದರೆ ಬಿಳಿಯದನ್ನು ಹಳದಿ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಸಹಜ ಶಕ್ತಿ ಪ್ರಮಾಜನಕತ್ವ, ಆಗಂತುಕ ಶಕ್ತಿ ಭ್ರಮಜನಕತ್ವ.

ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ವತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯ. ಇಲ್ಲದೇ ಹೋದರೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷ. ಒಬ್ಬ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯ ಸರಿಯೋ ತಪ್ಪೋ ಎಂಬ ಸಂದೇಹ ಬಂದಾಗ ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಕೇಳುವುದು. ಅಲ್ಲೂ ಮತ್ತೆ ಅದೇ ಸಂದೇಹ. ಹೀಗೆ ಸಂದೇಹದ ಸರಮಾಲೆಗೆ ಕೊನೆಯೇ ಇಲ್ಲ.

ಈ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವ ಉಪಾಯ- ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ವತ್ವ ಸಾಕ್ಷಿಯು ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸರಿಯೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ಸಾಕ್ಷಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಅದು ಎಂದೂ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ- 'ಇದು ನೀರು' ಎಂಬ ಜ್ಞಾನ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಸುಳ್ಳಾದರೂ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿದು ಬರುವ ತೃಪ್ತಿಯ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಎಂದೂ ಸುಳ್ಳಲ್ಲ. ಆ ತೃಪ್ತಿಯ ಅನುಭವವೇ ಸಾಕ್ಷಿ. ಇಂತಹ ಸಾಕ್ಷಿ ಎಂದೂ ಸುಳ್ಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಕ್ಷಿಯನ್ನು ಸರಿ ಎಂದು ಸಾಬೀತು ಪಡಿಸಲು ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಮಾಣದ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷ ಇಲ್ಲ.

ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಪ್ರಿಪ್ರಲಂಭಾದೇಃ ತೇನ ವೇದವಿರೋಧಿ ಯತ್ |

ನ ಮಾನಮಪಿ, ವೇದಸ್ಯ ಅಂಗೀಕಾರ್ಯಾ ಹಿ ನಿತ್ಯತಾ ||

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ :

ಯತ್= ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ನಿಮಿತ್ತಾಧೀನವಾದುದರಿಂದ, ವೇದವಿರೋಧಿ= ವೇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ, ಯತ್= ಯಾವ ಜ್ಞಾನವಿದೆಯೋ ಅದು, ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಪ್ರಿಪ್ರಲಂಭಾದೇಃ= ತಪ್ಪು ತಿಳುವಳಿಕೆ, ಮೋಸ ಮುಂತಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ, ನ ಮಾನಂ= ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ.

ವೇದಾನಾಂ= ವೇದಗಳಿಗೆ, ನಿತ್ಯತಾಪಿ= ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನೂ, ಅಂಗೀಕಾರ್ಯಾ= ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹೀಗಾಗಿ ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯದ ಬಗ್ಗೆ ಸಂಶಯಪಡಬಾರದು. ಹಿ= ವೇದವು ನಿತ್ಯವೆಂಬುದು 'ವಾಚಾ ವಿರೂಪ, ನಿತ್ಯಯಾ' ಎಂಬ ವೈದಿಕವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ :

ಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲು ವಿಶೇಷ ನಿಮಿತ್ತಗಳು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗಲು ಅಂತಹ ವಿಶೇಷ ಕಾರಣಗಳಿರಬೇಕು. ವೇದಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳು ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ರಚನೆಗಳು. ಅಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಂತೆಯೇ ತಪ್ಪುತಿಳುವಳಿಕೆ, ಮೋಸಮಾಡುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇರುವುದು ಸಹಜ. ಆದರೆ ವೇದ ನಿತ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅದು ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ರಚನೆಯೂ ಅಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ವೇದದಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳು ನುಸುಳಲು ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವೇದ ಮತ್ತು ಇತರ ಪೌರುಷೇಯ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧ ಬಂದಾಗ ವೇದವನ್ನು ಸರಿಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ತಪ್ಪು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವೇದಾಪೌರುಷೇಯತ್ವ

ನ ಹಿ ಧರ್ಮಾದಿಸಿದ್ಧಿಃ ಸ್ಯಾತ್ ನಿತ್ಯವಾಕ್ಯಂ ವಿನಾ ಕ್ವಚಿತ್ |

ಅವಿಪ್ರಲಂಭಃ ತಜ್ಞಾನಂ ತತ್ತ್ವತತ್ವಾದಯೋಽಪಿ ಚ |

ಕಲ್ಪಾಃ ಗೌರವದೋಷೇಣ ಪುಂವಾಕ್ಯಂ ಜ್ಞಾಪಕಂ ನ ತತ್ ||

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ :

ಹಿ= ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ನಿತ್ಯವಾಕ್ಯಂ ವಿನಾ= ಯಾರೂ ರಚಿಸದ ನಿತ್ಯವಾದ ಒಂದು ವಾಕ್ಯದ ಹೊರತಾಗಿ, ಕ್ವಚಿತ್= ಯಾವುದೇ ಇತರ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ, ಧರ್ಮಾದಿಸಿದ್ಧಿಃ= ಕಣ್ಣಿಗೆ ತೋರದ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳ ನಿಶ್ಚಯವು, ನ ಸ್ಯಾತ್= ಆಗಲಾರದು.

ಅಪೌರುಷೇಯವಾಕ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಕ್ವಚಿತ್= ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ಅವಿಪ್ರಲಂಭಃ= ಮೋಸದ ಸ್ವಭಾವ ಇಲ್ಲ, ತಜ್ಞಾನಂ= ನಾವಾರೂ ನೋಡದ ಧರ್ಮಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನ ಇದೆ, ಚ= ಹಾಗೆಯೇ, ತತ್ತ್ವತತ್ವಾದಯಃ= ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಅವನೇ ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ ಇದೇ ಮೊದಲಾದುದನ್ನು, ಕಲ್ಪಾಃ= ಆಧಾರವಿಲ್ಲದೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ತತ್= ಈ ಕಾರಣದಿಂದ, ಪುಂವಾಕ್ಯಂ= ಪೌರುಷೇಯವಾಕ್ಯವು, ನ ಜ್ಞಾಪಕಂ= ಧರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡಲಾರದು.

ಭಾವಾರ್ಥ :

ಯಾರೂ ರಚಿಸದ ಅಪೌರುಷೇಯವಾದ ಒಂದು ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಎಲ್ಲ ದಾರ್ಶನಿಕರೂ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲದೇ ಹೋದರೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದ ಪುಣ್ಯ-ಪಾಪಾದಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ದೃಢವಾದ ವಿಶ್ವಾಸ ಬರಲಾರದು. ಯಾರೋ ಒಬ್ಬ ದಾರ್ಶನಿಕ ಹೇಳಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳನ್ನು ನಂಬಲಾಗದು. ಅವನೂ ನಮ್ಮಂತೆಯೇ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾದುದರಿಂದ ಅವನು ಹೇಳಿದ್ದೆಲ್ಲ ಕಲ್ಪನೆಯೇ ಏಕಾಗಿರಬಾರದು? ಎಂಬ ವಿಶ್ವಾಸ ಬಂದೇ ತೀರುವುದು. ಇದರ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ- ಅವನು ನಮ್ಮಂತವನಲ್ಲ. ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳನ್ನೂ ನೋಡುವ ದಿವ್ಯದೃಷ್ಟಿ ಅವನಿಗಿದೆ, ಎಂದು ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. ಇಷ್ಟಾದರೆ ಸಾಲದು. ತನಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಅವನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ, ಆ ವ್ಯಕ್ತಿ ದುಃಖಿಗಳಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ನೋಡಿ ಕರುಣೆಯಿಂದ ಆ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣ, ಅದರ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದಾನೆ, ಎಂದು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. ಪರಮಾತ್ಮನು ಬುದ್ಧಾವತಾರದಲ್ಲಿ ತಿಳಿದೂ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಹೇಳದೆ ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟು ಅತತ್ತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಿ ಮೋಸ ಮಾಡಿದಂತೆ ನಾವು ಕಲ್ಪಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಮೋಸ ಮಾಡಿಲ್ಲ. ತಾನು ಕಂಡದ್ದನ್ನು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ, ಎಂದೂ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಮಾಡುವ ನಮ್ಮ ಮುಂದಿರುವ ಗ್ರಂಥ ಅವನದೇ ರಚನೆ ಎಂದೂ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ವಿನಾ ಕಾರಣವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳನ್ನು ತೀರ್ಮಾನಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕಿಂತ ವೇದವು ಅಪೌರುಷೇಯ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸುಲಭ. ವೇದಗಳಿಗೆ ಕರ್ತೃ ಇಂತಹವನೆಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಅದಕ್ಕೊಬ್ಬ ಕರ್ತೃ ಇಲ್ಲವೆಂದೇ ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ತಿಳಿದು ಬಂದಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅದನ್ನು ಅಪೌರುಷೇಯ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದರಲ್ಲಿ ಔಚಿತ್ಯವಿದೆ. ಅಂತಹ ವೇದದಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳಿರಲು ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವೇದದಿಂದ ದೃಢವಾದ ನಂಬಿಕೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಃ ಕಸ್ಯಚಿದ್ಧರ್ಮಃ ವಸ್ತುತ್ವಾದಿತಿ ಸಾಧನೇ ।

ನ ಬುದ್ಧೋ ಧರ್ಮದರ್ಶೀ ಸ್ಯಾತ್ ಪುಂಸ್ತ್ವಾದಿತ್ಯನುಮಾ ಹತಿಃ ॥

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ :

‘ಧರ್ಮಃ= ಪುಣ್ಯವು, ವಸ್ತುತ್ವಾತ್= ವಸ್ತುವಾದುದರಿಂದ, ಕಸ್ಯಚಿತ್= ಯಾರಾದರೊಬ್ಬನಿಗೆ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಃ= ಕಾಣುತ್ತದೆ’ ಇತಿ= ಹೀಗೆ, ಉದಿತೇ= ಹೇಳಿದರೆ, ನಾವು ಹೇಳಬೇಕು, ‘ಬುದ್ಧಃ= ಬುದ್ಧನು, ಪುಂಸ್ತ್ವಾತ್= ಮನುಷ್ಯನಾದುದರಿಂದ, ನ ಧರ್ಮದರ್ಶೀ= ಧರ್ಮವನ್ನು ನೋಡಿದವನಲ್ಲ, ಇತಿ= ಹೀಗೆ, ಅನುಮಾಹತಿಃ= ಅನುಮಾನದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು’ ಎಂದು.

ಭಾವಾರ್ಥ :

ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವರಿಗೆ ಬುದ್ಧ ಸರ್ವಜ್ಞ. ಹಾಗೆಂದು ಆಧಾರವಿಲ್ಲದೆ ಅವರು ಕಲ್ಪಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನು ಸರ್ವಜ್ಞ ಎಂದು ‘ಅನುಮಾನ’ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವ ವಸ್ತುಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಒಬ್ಬರಲ್ಲ ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಕಾಣಿಸಲೇ ಬೇಕು. ಯಾರೂ ಕಾಣಲಾಗದ ವಸ್ತುವೇ ಇಲ್ಲ. ಪುಣ್ಯ-ಪಾಪಗಳೂ ವಸ್ತುಗಳೆಂದಾದ ಮೇಲೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಯಾರಾದರೊಬ್ಬ ನೋಡಲೇಬೇಕು. ಅವುಗಳನ್ನು ನೋಡಿದವನು ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧ. ಹೀಗೆ ಸಾಧಾರವಾಗಿ ಬುದ್ಧ ಸರ್ವಜ್ಞ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಅದು ನಮ್ಮ ಕಲ್ಪನೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಬೌದ್ಧರು ವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಇದಕ್ಕೆ ಆಚಾರ್ಯರು ನೀಡಿದ ಉತ್ತರ- ಕೇವಲ ಅನುಮಾನದ ಆಧಾರದಿಂದ ಬುದ್ಧನು ಸರ್ವಜ್ಞ ಎಂದು ಸಾಧಿಸಲಾಗದು. ಯಾವುದೇ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಅನುಮಾನವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು. ‘ನಮ್ಮಂತೆ ಬುದ್ಧನೂ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯ. ನಾವಾರೂ ಧರ್ಮವನ್ನು ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಅಂದಮೇಲೆ ಬುದ್ಧನಾದರೂ ಅವುಗಳನ್ನು ನೋಡುವುದು ಹೇಗೆ? ಆದ್ದರಿಂದ ಬುದ್ಧನು ಸರ್ವಜ್ಞನಲ್ಲ’ ಎಂದೂ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯ. ಕೇವಲ ಗೌರವದಿಂದ ಬುದ್ಧನು ಅಲೌಕಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿ ಎಂದು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕಷ್ಟೆ. ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದರೆ, ಜೈನರು ತಮ್ಮ ಪ್ರವಾದಿಯಾದ ಜಿನನೇ ಸರ್ವಜ್ಞ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಈ ಇಬ್ಬರೂ ಸರ್ವಜ್ಞರು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ, ಯಾರನ್ನು ನಂಬುದು? ಯಾರನ್ನು ಬಿಡುವುದು? ಆದ್ದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರ ಮಾತಿನಂತ ಧರ್ಮವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗದು.

ಅಧರ್ಮವಾದಿನೋ ವಾಕ್ಯಂ ಅಪ್ರಯೋಜನಮೇವ ಹಿ ।

ಧರ್ಮಾಭಾವೋಽಪಿ ನೋ ತೇನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾವಗತೋ ಭವೇತ್ ।

ಅತಃ ಸಂಶಯಸಂಪತ್ತೌ ವಾಕ್ಯಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವತ್ ಪ್ರಮಾ ॥

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ :

ಅಧರ್ಮವಾದಿನಃ= ಧರ್ಮವೇ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವ ನಾಸ್ತಿಕನ, ವಾಕ್ಯಂ= ದರ್ಶನವು, ಅಪ್ರಯೋಜನಮೇವ= ವಿಷಯ-ಪ್ರಯೋಜನಗಳಿಂದ ಹೀನವಾಗುತ್ತದೆ, ಹಿ= ಅದಕ್ಕಾಗಿ, ಅವನೂ ಧರ್ಮವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು.

ತೇನ= ನಾಸ್ತಿಕನಿಂದ, ಧರ್ಮಾಭಾವೋಽಪಿ= ಧರ್ಮದ ಅಭಾವವೂ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾವಗತಃ= ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಗಿ, ನೋ ಭವೇತ್= ಆಗದು. ಅತಃ= ಆದ್ದರಿಂದ, ಸಂಶಯಸಂಪತ್ತೌ (ಸತ್ಯಾಂ)= ಧರ್ಮವು ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಸಂಶಯ ಬಂದಾಗ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವತ್= ಸಂಶಯದ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುವಂತೆ, ವಾಕ್ಯಂ= ಅಪೌರುಷೇಯವಾಕ್ಯವು, ಪ್ರಮಾ= ಪ್ರಮಾಸಾಧನವಾಗಿದೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ :

ಪುಣ್ಯ-ಪಾಪಗಳೇ ಮುಂತಾದ ಅತೀಂದ್ರಿಯ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ನಂಬಿಕೆ ಇರುವವರು ಅವುಗಳ ನಿಶ್ಚಯಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ, ಅಪೌರುಷೇಯವಾದ ಒಂದು ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯ. ಆದರೆ ಅಂತಹ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೇ ಒಪ್ಪದ ನಾಸ್ತಿಕರು ವೇದ ಅಪೌರುಷೇಯ ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಬೇಕು? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ-

ದರ್ಶನಕಾರರೆಲ್ಲರೂ ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾದ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲೇಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ದರ್ಶನಗಳು ಹೇಳಬೇಕಾದ ವಿಷಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಅಂತಹ ದರ್ಶನದಿಂದ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವೂ ಇಲ್ಲ. ಕೃಷಿ, ದ್ರವ್ಯಸಂಪಾದನೆಯ ಉಪಾಯವನ್ನಂತೂ ದರ್ಶನ ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ದರ್ಶನವನ್ನು ಓದುವುದರಿಂದ ದ್ರವ್ಯದ ಲಾಭವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲೌಕಿಕ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಅಲಭ್ಯವಾದ ಪ್ರಯೋಜನದ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಅಲೌಕಿಕ ವಿಷಯವನ್ನೇ ದರ್ಶನ ಹೇಳಬೇಕು. ಆಗ ಅತೀಂದ್ರಿಯ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ದಾರ್ಶನಿಕರಿಗೂ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇದಕ್ಕೆ ಹೀಗೊಂದು ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು= ನಾಸ್ತಿಕದರ್ಶನವು ಪುಣ್ಯ-ಪಾಪ, ಸ್ವರ್ಗ-ನರಕ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಸಾಧಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂತಹ ಅತೀಂದ್ರಿಯ ತತ್ತ್ವಗಳ ಅಭಾವವೇ ಆ ದರ್ಶನದ ವಿಷಯ (Subject). ಇದರಿಂದ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಆಗುವ ಲಾಭ ಸುಖ. ಧರ್ಮದ ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಅನೇಕರು ವ್ರತ-ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತಾರೆ. ವಿಷಯಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ದೂರ ಉಳಿದು ಸುಖದಿಂದ ವಂಚಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತಹ ಸ್ವರ್ಗ-ನರಕಗಳ ಭ್ರಾಂತಿ ಕಳೆದರೆ ಅವರು ಸ್ವಚ್ಛಂದವಾಗಿ ವಿಷಯಭೋಗ ಮಾಡಹುದು. ಇದೇ ನಾಸ್ತಿಕದರ್ಶನದಿಂದಾಗುವ ಲಾಭ, ಎಂದು. ಈ ರೀತಿಯ ಸಮಾಧಾನಕ್ಕೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಎತ್ತಿದ ಆಕ್ಷೇಪ- ಧರ್ಮ ಇದೆ ಎಂದು ಸಾಧಿಸುವುದು ಎಷ್ಟು ಕಷ್ಟವೋ ಧರ್ಮ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದೂ ಅಷ್ಟೇ ಕಷ್ಟದ ಕೆಲಸ. 'ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲ' ಎನ್ನುವುದು ಸುಲಭವಲ್ಲ. ರುಚಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿದ್ದರೂ ನಾಲಿಗೆಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ವಸ್ತುವಿನ ಭಾರವು ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ಮೂಗು ಹೀಗೆ ಯಾವ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೂ ಗೋಚರವಾಗದಿದ್ದರೂ ಊಹೆಗೆ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸ್ವರ್ಗ-ನರಕಗಳು ಇವೆ ಎಂದು ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುವಾಗ 'ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ' ಎನ್ನುವ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಅದು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಲಾಗದು. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾಸ್ತಿಕದರ್ಶನವು ಅಲೌಕಿಕ ವಸ್ತುಗಳು ಯಾವುವೂ ಇಲ್ಲ, ಎಂದು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಅಥವಾ, ಕೆಲವು ದರ್ಶನಗಳು ಹಾಗೂ ಸಂಪ್ರದಾಯಪರಂಪರೆ ಧರ್ಮ ಇದೆ ಎನ್ನುತ್ತವೆ. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಧರ್ಮವೇ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುತ್ತವೆ. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ ಧರ್ಮ ಇಲ್ಲ ಎಂದಿಷ್ಟೇ ನಾಸ್ತಿಕದರ್ಶನದ ಸಮರ್ಥನೆ. ಆದರೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿದ್ದರೂ ಇತರ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳು ಇವೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ, ಧರ್ಮ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಎಂಬ ಸಂಶಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂಶಯದ ನಿವಾರಣೆ ಹೇಗೆ? ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಭವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ 'ಇದು ಕಳ್ಳನೋ ಕಂಭವೋ?' ಎಂಬ ಸಂಶಯ ಬಂದಾಗ ದೀಪ ಹಿಡಿದು ನೋಡಿ ಸಂಶಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ. ಅದರಂತೆ ಅತೀಂದ್ರಿಯ ತತ್ತ್ವಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಸಂಶಯ ಬಂದಾಗ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವ ಮಾರ್ಗ ಯಾವುದು? ಯಾವುದೇ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸ್ವತಂತ್ರ ಹೇಳಿಕೆಯಿಂದ ಈ ಸಂಶಯ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕಾಗಿಯಾದರೂ ಯಾರೂ ರಚಿಸದ ಅಪೌರುಷೇಯವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲೇಬೇಕು.

ಇನ್ನು ಅಂತಹ ದರ್ಶನದಿಂದ ಸಮಾಜಕ್ಕಾಗುವ ಲಾಭವೂ ಇಲ್ಲ. ಧರ್ಮದ ಭಯದಿಂದ ಕೆಲವರಾದರೂ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಪರಹಿಂಸೆಗೆ ಹೆದರಿ ತಟಸ್ಥರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ನಾಸ್ತಿಕದರ್ಶನದ ಪ್ರಸಾರದಿಂದ ಈ ಭಯವೂ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಹಿಂಸೆ ತಾಂಡವವಾಡಬೇಕಾದೀತು.

ಆದ್ದರಿಂದ ದಾರ್ಶನಿಕರೆಲ್ಲರೂ ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾದ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.